

Arapsko tumačenje poraza u ratovima protiv Izraela 1948., 1956. i 1967.

Alduk, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:686476>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-07**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Sara Alduk

ARAPSKO TUMAČENJE PORAZA U RATOVIMA PROTIV
IZRAELA 1948., 1956. I 1967.

Diplomski rad

Istanbul, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

ARAPSKO TUMAČENJE PORAZA U RATOVIMA PROTIV
IZRAELA 1948., 1956. I 1967.

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boris Havel

Studentica: Sara Alduk

Istanbul, veljača 2023.

Izjava o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu

Izjavljujem da sam diplomski rad „Arapsko tumačenje poraza u ratovima protiv Izraela 1948., 1956. i 1967.“, koji sam predala na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Borisu Havelu, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Sara Alduk

Sadržaj

Uvod	1
Napomene o metodologiji	5
Islamski pogled na Židove i na vlastitu zajednicu	6
Tumačenje Prvog arapsko-izraelskog rata	10
Tumačenje Sueske krize.....	14
Tumačenje Šestodnevnog rata.....	17
Uspon fundamentalističkih i islamističkih skupina u arapskom svijetu	21
Zaključak	25
Literatura	27
Internetske stranice.....	29
Sažetak.....	30
Abstract.....	31

Uvod

Bliski istok regija je koja je stoljećima obilježena sukobima i političkim previranjima. Njezin geopolitički krajolik oblikovan je složenom mrežom etničkih, vjerskih i kulturnih podjela, čineći ju najkonfliktnijom regijom u suvremenom svijetu. Kompleksnost njezina karaktera odražava se čak i u prijeporima koji regionalni komparativisti vode oko samoga imena regije, kao i oko prostorne taksonomije. Orijentalisti diljem svijeta koriste se različitim pristupima u definiranju koja bi to bila zajednička regionalna obilježja, ako bliskoistočne države uopće možemo podvesti pod zajednički nazivnik (Havel, 2013a:15-16; Kasapović, 2016:4-5, 13).

U ovome su radu obrađeni sukobi koji su među najvažnijima za današnje prilike na području Bliskoga istoka. Niz sukoba koji su sredinom 20. stoljeća iz temelja promijenili ravnotežu snaga u regiji pojednostavljeno su nazvani arapsko-izraelskim ratovima, iako je zapravo riječ o nizu sukoba započelih židovskim naseljavanjima Palestine krajem 19. stoljeća¹ (tada dio Osmanskoga Carstva)². Taj sukob eskalirao je Ratom za neovisnost 1948. godine, no istinski se preokret u političkoj misli i samopercepciji u znatnom dijelu arapske, ali i židovske zajednice, zbilo nakon Šestodnevnog rata 1967. Ti su ratovi, zajedno sa Sueskom krizom iz 1956., doveli u pitanje dotadašnju rastuću privrženost dijela bliskoistočnih muslimana stranim, poglavito europskim vrijednostima. Nakon dugoga razdoblja pod utjecajem zapadnih, europskih ideja, arapsko je stanovništvo prilikom uspostave nacionalnih država počelo obnavljati interes za tradicionalne islamske vrijednosti koje su definirane u kanonskim tekstovima³ (Lewis, 2010:25-26, 58). Držeći se teoloških zamisli iznesenih u *surama*⁴, muslimani su se od samih početaka islama smatrali nadmoćnima u odnosu na Židove, pa je tako Židov prikazan kao “poražen i ponižen neprijatelj, u potpunosti nedjelotvoran u svojim pakosnim nakanama” (Havel, 2013a:341).

¹ Naseljavanje Palestine od strane europskih Židova krajem 19. i početkom 20. stoljeća naziva se *alijot*. Ti su se useljenički pokreti odvijali u više navrata, pa tako možemo govoriti o pet valova koji završavaju osnutkom Države Izrael 1948. Imigracijski valovi javili su se kao odgovor na rastući porast antisemitizma diljem Europe, no uspostavom novog Jišuva dolazi do prvih sukoba s arapskim stanovništvom, koje to shvaća kao ugrozu vlastitih prava i oduzimanje teritorija (Kasapović, 2010:40).

² Sukobi koji su počeli 1920-ih ne nazivaju se arapsko-izraelskima jer se ime Izrael pojavilo tek nedugo prije proglašenja države 1948. (Havel, 2013a:495). Početak arapskoga nasilja nad Židovima mogao bi se stoga označiti kao arapsko-židovski sukob.

³ Kanonizacija podrazumijeva postupak kojim se netko ili nešto proglašava svetim, odnosno predmetom štovanja.

⁴ Sure su poglavlja u Kur'anu.

Iako je sukob prvotno okarakteriziran kao borba za teritorij i nacionalni identitet, dio arapskoga stanovništva uvelike ga shvaća kao vjerski. Tako Hamas⁵ u 36 članaka svoje povelje iz 1988., a posebice u članku 13., ističe kako “odreći se bilo kojeg dijela Palestine znači odreći se dijela religije. Nacionalistički karakter Islamskog pokreta otpora dio je vjere [islama]...” (Charters of Hamas, 2017:405-406). Iako je Hamas uspostavljen četrdeset godina nakon osnutka Izraela i stoga nije izravno relevantan za navedeno razdoblje, njegova povelja iz 1988. pruža uvid u to kako dio Arapa, poglavito onaj nadahnut idejama Muslimanskog bratstva, koje je osnovano 1928., gleda na sukob. Ova tvrdnja da je arapsko-izraelski sukob ponajprije vjerskoga karaktera više je puta iznesena i od pojedinih nearapskih mislioca poput britanskog obavještajnog časnika Ordea Wingatea⁶ i američkoga orijentalista F. E. Petersa, ali i Yusufa al-Qaradawija⁷, jednoga od najutjecajnijih suvremenih sunitskih islamskih učenjaka⁸.

Wingate je ustvrdio da je rat zapravo između Židova i islama, čime je iznio svoju percepciju rata kao vjerskog sukoba (Havel, 2013a:426). U sličnom tonu, Peters navodi da je prvotno širenje islama istovjetno Uskrsu kod kršćana (Peters, 1991:298), čime zapravo želi reći da ekspanzija islama vojnim i političkim pothvatima ima soteriološko značenje, odnosno da ranoislamski tekstovi jasno povezuju vojnu pobjedu s pravovjerjem (Havel, 2013a:103-104). U skladu sa stajalištima Petersa i Wingatea, samo s drugačijeg vjerskog polazišta, al-Qaradawi odbacuje pojam političkoga islama kao zalihostan jer “islam – kako je Allah odredio – ne može biti ništa drugo nego politički. Jednom kada islam odvojite od politike, on se transformira u drugi entitet i u potpuno drugu religiju...” (al-Qaradawi, 2004:123). Nastavno na ovu tvrdnju, al-Qaradawi smatra kako je arapsko-izraelski rat produžetak povijesne borbe koja je započela suparništvom dvojice Abrahamovih sinova, Išmaela i Izaka. Kako bi potkrijepio svoje argumente, al-Qaradawi analizira suvremene događaje kroz religijsku prizmu, koristeći

⁵ Hamas je “palestinski islamski nacionalni pokret za oslobođenje i otpor” (Charters of Hamas, 2017:394) koji za cilj ima oslobođenje Palestine i rušenje cionističkog projekta. Hamasova ideologija strogo je utemeljena na islamskim načelima te njegovi čelnici smatraju da rješenje palestinskog pitanja nije samo politički cilj, nego vjerska i moralna obaveza, stoga je vraćanje palestinskog teritorija u ruke muslimana njihova vjerska dužnost.

⁶ Orde Charles Wingate (1903.-1944.) bio je britanski vojni časnik koji je zbog svojih vrsnih vještina prozvan ocem izraelske vojske. On je 1938. osnovao britansko-židovsku vojnu jedinicu pod nazivom Specijalne noćne postrojbe, u kojima je po prvi puta taktika suzdržavanja (*havlaga*) zamijenjena ofenzivnim ratovanjem. Korištenje nekonvencionalnih taktika poput iznenadnih noćnih napada te ratovanja s manjim i mobilnijim jedinicama i danas predstavljaju temeljna načela na osnovu kojih su izraelski vojnici podučavani (Havel, 2013a:421-431).

⁷ Yusuf al-Qaradawi (1926.-2022.) islamski je učenjak i teolog, uglavnom poznat kao utjecajni član Muslimanskog bratstva, ali i po brojnim radovima na području islamskoga vjerskog prava, šerijata. Njegovi kontroverzni pogledi na društvena i politička pitanja izazivali su brojne kritike te je zbog toga, ali i zbog članstva u Bratstvu, bio dva puta pritvoren u razdoblju 1954.-1956. te ponovno 1962. (Soage, 2010:19-20).

⁸ Transliteraciju arapskih i hebrejskih imena ću obavljati ovisno o izvoru na koji se referiram. Ako je rad napisan na hrvatskom jeziku, transliteracija će biti izravna, u suprotnom ću transliteraciju obavljati preko engleskoga jezika.

kuranske *sure* za reinterpretaciju biblijskih tekstova i oblikovanje svoje političke agende (Rubinstein-Shemer, 2016:82-85).

Iako je fokus ovog rada na ključnim ratnim zbivanjima dvadesetoga stoljeća, radi potpunijeg razumijevanja teme nužno je sagledati odnos Židova i muslimana u ranijoj povijesnoj perspektivi. Unatoč čestom mišljenju da je povijest odnosa Arapa i Židova bila krvava i netrpeljiva, to ne odražava cjelovitu sliku, te je kako Havel navodi, postojalo i “zlatno doba muslimansko-židovskih odnosa” ili “islamska renesansa” u razdoblju od 900. do 1200. godine (Havel, 2013a:354-355). U tom su se razdoblju u pojedinim arapskim zemljama Židovi uzdignuli na visoke društvene položaje i u islamskim zemljama izgradili vlastite kulturne i intelektualne krugove. Ključan povijesni događaj koji je zbližio Arape i Židove bili su križarski ratovi, koji su za cilj imali oslobođenje Jeruzalema i Svete zemlje od muslimanske vlasti. Na tom putu križari nisu štedjeli nikoga tko nije bio kršćanin, pa s obzirom na to da su imali zajedničkog neprijatelja, Arapi i Židovi bili su primorani držati se zajedno. Također, borba protiv križara učvrstila je muslimanski identitet koji nije bio ograničen na etničku pripadnost, nego se temeljio na zajedničkoj kulturno-vjerskoj pozadini. Pojava panislamske solidarnosti imat će znatan utjecaj na politički i društveni krajolik Bliskog istoka osamsto godina kasnije, u 20. stoljeću, kada će uvelike oblikovati kontekst arapsko-izraelskog sukoba (Havel, 2013a:355; Lewis, 2010:5-6).

Razlike između arapskoga i židovskoga poimanja sukoba vidljive su i kod naziva rata koji je trajao od 15. svibnja 1948. do 7. siječnja 1949. Za Židove je to bio Rat za neovisnost, dok su ga Arapi prozvali *al-nakbom* ili katastrofom, što je razumljivo ako u obzir uzmemo protjerivanje palestinskih Arapa s novoosvojenih područja (Kasapović, 2010:81). To je bio prvi rat koji je Izrael vodio sa svojim arapskim susjedima, a u kojem ga je napalo nekoliko članica Arapske lige⁹. Rat za Sueski kanal iz 1956. također je, kao i prethodni, doživio međunarodne razmjere jer su zbog Naserove odluke o nacionalizaciji kanala Velika Britanija i Francuska izvršile napad na Egipat, što je Izrael iskoristio kako bi napao fedajinske¹⁰ postrojbe na Sinaju (Kasapović, 2010:81-82). U Suesku krizu kasnije su se uključili Sovjetski Savez i Sjedinjene

⁹ Arapska liga ili Liga arapskih država je panarapska organizacija uspostavljena u Kairu 1945. od strane sedam država s ciljem jačanja međusobne gospodarske suradnje i koordiniranja političkog djelovanja. Prvotni potpisnici pakta bili su Irak, Egipat, Transjordanija (danas Jordan), Libanon, Saudijska Arabija, Sirija i Jemen, a kasnije su im se pridružile i ostale susjedne države, pa čak i poneke nearapske afričke, poput Somalije i Komora (Martin, 2004:68). Napad na Izrael 1948. zajedničkim su snagama izveli Egipat, Transjordan, Libanon i Irak, uz pomoć postrojbi iz Saudijske Arabije i Jemena (El Majzoub, 2016:189).

¹⁰ Fedajini su pripadnici arapskih paravojnih skupina koji često sudjeluju u terorističkim aktivnostima. Egipatski fedajini koji se spominju u tekstu bili su povezani s Muslimanskim bratstvom te su sa Sinaja izvodili napade na izraelski teritorij (Kasapović, 2016:400).

Američke Države te je njihovim posredstvom ili bolje rečeno – prijetnjama – kriza okončana, a Izrael i Egipat su “postigli kompromis, koji je uključivao povlačenje izraelske vojske sa Sinaja, dolazak snaga UN-a na područje između izraelsko-egipatske granice (...) te slobodnu plovidbu izraelskih brodova” (Kasapović, 2010:82). Situacija je bila najpovoljnija za SAD koji je mudro odlučio popuniti prazninu nastalu odlaskom francuskih i britanskih postrojbi te se tako interesno povezati s Izraelom, jedinom liberalnom demokracijom regije. To je novostvoreno prijateljstvo bilo očekivano jer je osim bogatih izvora nafte i plina diljem regije Amerikancima osiguralo bazu za borbu protiv sovjetskog utjecaja i omogućilo im održavanje regionalne stabilnosti i povoljnih odnosa i s drugim saveznicima, poput Saudijske Arabije.

Treći rat iz 1967., poznat i kao Šestodnevni, donosi važan preokret kod obiju strana. Izrael se pod vodstvom Moše Dajana¹¹, učenika Ordea Wingatea, “oca izraelske vojske” (Havel, 2013a:421) potvrdio kao ofenzivna sila i po prvi puta u povijesti izveo preventivni napad na Egipat, Siriju i Jordan. Izraelske su vlasti navodile niz razloga radi kojih je napad opravdan, tvrdeći da je opasnost od egipatskog prodora preko sinajskog poluotoka bila stvarna i očekivana¹² (Kasapović, 2010:82-83). Izraelska je vlada po završetku rata ponudila jordanskom kralju povrat teritorija u zamjenu za mir, što su Arapi odbili nakon sastanka Lige u Kartumu krajem kolovoza iste godine. U Kartumu je izglasano “trostruko ne” kojim su arapske zemlje odbacile priznanje Izraela, kao i sve izgleda o pregovorima i miru (Havel, 2013a:457). Šestodnevni rat je pokazao nespremnost i slabu usklađenost arapskih vojski te je doveo do promjene javnog mnijenja. Ovaj je događaj kod Arapa označio raskol između dva ideološki različita razdoblja: ono koje je počelo posljednjih godina Osmanskog Carstva, a bilo je obilježeno porastom nacionalističkih i sekularnih ideja te ono koje dolazi nakon Šestodnevnog rata, a koje karakterizira prodor islamističkih ideja, pod palicom Muslimanskog bratstva¹³ (Havel, 2013a:550).

¹¹ Moše Dajan (1915.-1981.) bio je ključna osoba u uspostavi i razvoju Izraelskih obrambenih snaga (IDF), a njegova vojna taktika imala je trajan utjecaj na izraelsku vojsku. Istaknuo je važnost snažnog i odlučnog vodstva, kao i potrebu za stalnim inovacijama i prilagodbom novim izazovima na bojnopolju. Njegova rana iskustva s Haganom i Specijalnim noćnim postrojbama pod vodstvom bivšega generala britanske vojske, Ordea Wingatea, utjecala su na njegov pristup vojnoj strategiji. Njegov doprinos vojnom uspjehu Izraela, posebno u Šestodnevnom ratu 1967., učvrstio je njegovu sliku kao heroja izraelske vojske (Havel, 2013b:139, 143).

¹² Narativ koji je dominirao u arapskom društvu tvrdio je da je primarni motiv izraelskog napada proširenje teritorija na koji će se kasnije naseliti židovsko stanovništvo (Kasapović, 2010:83).

¹³ Muslimansko bratstvo (*Ikhwan al-Muslimin*) je transnacionalna sunitaska islamistička organizacija osnovana 1928. u Ismailiji u Egiptu od strane Hasana El Bane. Ova radikalna skupina svoju ideologiju temelji na načelima (političkog) islama, a njezini vođe pozivaju svoje sljedbenike na povratak tradicionalnim islamskim vrijednostima te zagovaraju odbacivanje sekularnih i ostalih zapadnjačkih novotarija (*asabiyyah*) (Zgurić, 2016:72; Havel, 2013a:555; Havel, 2017:226).

Ovaj rad će na temelju komparativne analize triju ključnih arapsko-izraelskih ratova pokazati preobrazbu identiteta jednoga dijela arapskog stanovništva, do koje je došlo uslijed tih ratova. U tom kontekstu, istraživačko pitanje oko kojega će rad biti oblikovan glasi: “Koje su bile ključne promjene na ideološkom i društveno-političkom planu muslimanskih društava na Bliskom istoku nakon arapsko-izraelskih ratova 1948., 1956. i 1967. te kako su te promjene oblikovale razvoj regije?”

Prva je hipoteza ta da su spomenuti sukobi katalizirali niz političkih i društvenih transformacija u arapskim društvima te doveli do pojave novih oblika vjerske i političke misli. Naime, određeni se dio stanovništva pod utjecajem vjerskih vođa počeo vraćati izvorima vjere i iščitavati kanonske islamske tekstove te preispitivati relevantnost i legitimnost zapadnih vrijednosti i ideologija. Navedeno je dovelo u pitanje tradicionalne strukture moći i utrlo put još fundamentalnijim promjenama u regiji (Havel, 2016a:63-64; Ajami, 2014:99-103).

Prema drugoj hipotezi, navedeni su sukobi doveli do znatnoga pomaka u muslimanskim društvima prema radikalnijim i militantnijim oblicima izražavanja političkih i vjerskih stavova. Porazi koje su arapske vojske pretrpjele od Izraela kod mnogih su muslimana ostavili osjećaj bijesa, poniženja i frustracije, što je u kombinaciji s rastućim nepovjerenjem u postojeće društveno-političke strukture dovelo do pojave islamističkih organizacija i skupina, poput Hamasa i Hezbollaha. Istovremeno se počeo javljati sve jači osjećaj da je islam jedina ujedinjujuća sila koja može prevladati razliku među arapskim društvima i ponuditi odgovor na goruća pitanja (Havel, 2013a:545, 550-552).

Napomene o metodologiji

Ovaj se rad poglavito temelji na sekundarnim izvorima. Primarni su izvori, poput Hamasove povelje, korišteni u manjoj mjeri u opisu muslimanskoga shvaćanja sukoba s Izraelom. Rad ima za cilj pružiti analizu koja nadilazi ograničenja klasičnog orijentalizma¹⁴, koji se nerijetko oslanjao na pojednostavljene i pristrane prikaze bliskoistočnih društava. Istraživanje sekundarnih vrela omogućuje sveobuhvatno ispitivanje povijesnih, političkih i društvenih čimbenika koji su utjecali na razvoj muslimanskih društava na Bliskom istoku nakon arapsko-izraelskih ratova 1948., 1956. i 1967. godine.

¹⁴ Cilj ovoga rada nije kritički se obrušiti na klasični orijentalistički pristup, već naglasiti da će u radu biti citirani razni autori, od kojih neki zastupaju drugačije pristupe, poput spomenutoga islamskog učenjaka al-Qaradawija.

Kako bi se islamska samopercepcija i odnos prema Židovima mogli razumjeti, upoznavanje primarnih izvora, Kur'ana, hadisa¹⁵ i Sire¹⁶ nužno je. Oni pružaju uvid u nastanak i razvoj islamske političko-vjerske misli, kao i kontekst povijesnih okolnosti u kojima su se oblikovali islamski stavovi o Židovima. Nadalje, kako bi se kompleksna tematika rada mogla podrobnije objasniti, spominjat će se određeni islamski termini koji su uglavnom malo poznati zapadnoj političkoj misli, a čije je razumijevanje važno za temu ovog istraživanja. Analizom primarnih, kanonskih¹⁷ tekstova omogućuje se potpuniji i objektivniji prikaz islamskih ideja, izbjegavajući potencijalne pristranosti i pogrešna tumačenja koja su izglednija u sekundarnim izvorima.

Spomenuti vjerski izvori neizostavni su za razumijevanje teološke perspektive koja je u pozadini interpretacije sukoba. Vjerski razlozi i uvjerenja odigrali su važnu ulogu u oblikovanju stavova i postupaka ovdje suprotstavljenih strana, osobito religioznih Arapa, a u manjem opsegu i Židova, koji ovozemaljskim konceptima, poput teritorija, nacije, političke vlasti i drugih pridaju eshatološka, soteriološka i druga teološka značenja. Neodvojivost politike i teologije nije svojstvena samo islamu, nego u stanovitom obliku postoji i u židovstvu, no s obzirom na to da je fokus na arapskom tumačenju ratnih poraza, u radu se židovsko poimanje odnosa teologije i politike neće obrađivati. Bitno je naglasiti, međutim, da sami primarni islamski izvori iz 7. i 8. stoljeća ne nude odgovore na sva pitanja vezana uz pozadinu sukoba, nego “tumačenja utemeljena na kombinaciji tih izvora i povijesnih događaja” (Havel, 2013a:54) nude okvir za razumijevanje suvremenih zbivanja.

Islamski pogled na Židove i na vlastitu zajednicu

Kur'an definira Židove (i kršćane) kao “*ahl al-kitab*” odnosno “Narod knjige”, priznajući njihovo zajedničko abrahamsko naslijeđe (Martin, 2004:7). Židovi se u ranoislamskim vrelima nazivaju “*Banu Israil*”¹⁸ i “*al-Yehud*”¹⁹ (Shrentzel, 2018:27). Unatoč tome što su u Kur'anu Židovi priznati kao legitimna vjerska zajednica, a Tora kao sveta knjiga, islamski stav prema

¹⁵ Islam poznaje dvije vrste primarnih izvora, Kur'an i hadise. Kur'an je shvaćen kao izravna Božja riječ, dok su hadisi učenja proroka Muhameda. Oni uključuju njegove izjave, postupke te svojevrsna pravila za život. Hadisi su od izrazite važnosti za razumijevanje Kur'ana jer daju kontekst ponekad dvosmislenim kuranskim stihovima (*ajetima*) (Havel, 2013a:76-77).

¹⁶ Pojam Sira ovdje se odnosi na biografiju proroka Muhameda, preciznije Ibn Ishakovu *Sirat Rasul Allah* (*Život Allahova poslanika*). Ona je od velike važnosti za razumijevanje početaka islama te je najvjerodostojniji prikaz Muhamedovog života, napisan otprilike stoljeće nakon prorokove smrti (Havel, 2013a:74).

¹⁷ O islamskom kanonu i kanonskom statusu Kur'ana, hadisa i Sire vidi: (Havel, 2013a:74-78).

¹⁸ Termin *Banu Israil* doslovno prevedeno znači djeca Izraela (Shrentzel, 2018:27).

¹⁹ Pojam *al-Yehud* je arapski naziv za Židove (Shrentzel, 2018:27).

“Narodu knjige” poprilično je dvojak²⁰. U nekim ajetima su Židovi hvaljeni “Zaista, vjernici, Židovi, kršćani, Sabejci – tkogod istinski vjeruje u Allaha i u Sudnji dan i čini dobro, dobit će nagradu kod Gospodara svoga. I za njih neće biti straha, niti će tugovati” (Kur'an 2:62)²¹, a zatim su nekoliko stihova kasnije osuđivani “Židovi kažu: ‘Ezra je Allahov sin’, dok kršćani kažu: ‘Mesija je Allahov sin.’ To su njihove neutemeljene tvrdnje, samo ponavljanje riječi prijašnjih nevjernika. Neka ih Allah osudi!...” (Kur'an 9:30).

Jedan od razloga za dvojakost i nedosljednost u stavovima spram Židova jest povijesni kontekst u kojem je Kur'an, prema muslimanskom vjerovanju, objavljen. Poruka koju je muslimanski prorok Muhamed slao građanima Meke bila je usmjerena protiv idolopoklonika koji su, okupljajući se oko Kabe²², obavljali vjerske obrede i štovali različita božanstva. Razočaran poganstvom u Meki, Muhamed se ponadao da će ga Židovi kao monoteistička zajednica prihvatiti za proroka, no to se nije zbilo. Zato se ranoislamska zajednica okomila na židovska plemena u Hidžazu. Ti su sukobi uslijedili nakon Muhamedova preseljenja iz Meke u Medinu 622. (*hidžra*), gdje su ga dočekala tri židovska plemena: Banu Kajnuka, Banu al-Nadir i Banu Kurejza. Unatoč tomu što su Židovi isprva bili prihvaćeni kao dio zajednice (*umma*), njihovo savezništvo sa stanovnicima Meke, neprijateljima muslimanskog proroka Muhameda, za Muhameda je značilo objavu rata. To je dovelo do niza sukoba u 624., 625. i 627. godini, kada je uništeno posljednje medinsko židovsko pleme Banu Kurejza. Odrasli muškarci koji su se predali muslimanskoj vojsci bili su pogubljeni, dok su žene i djeca prodani u ropstvo (Martin, 2004:361, 482).

Zanimljivo je kako je Ibn Ishak, najpoznatiji Muhamedov biograf, interpretirao spomenute sukobe. Naime, on smatra da su konflikti izravna posljedica židovske neposlušnosti i kršenja saveza sklopljenog s Muhamedom, tzv. Medinskog ustava²³, kojim su uređena prava i obveze židovske zajednice. Židovima je tako bila dana sloboda prakticiranja vlastite religije, ali su bili dužni boriti se na strani muslimana u sukobima te pridonositi troškovima ratovanja. Dužnosti

²⁰ Kod tumačenja oprječnih ajeta slijedi se načelo kronologije, pri čemu noviji ajeti poništavaju starije (Havel, 2013a:339).

²¹ U ovom radu koristi se prijevod Kur'ana dr. Mustafe Khattaba, a dostupan je na: <https://quran.com/1>.

²² Kaba je glavno islamsko svetište i odredište brojnih hodočasnika iz raznih dijelova svijeta (*haji*). Ova džamija kockastoga oblika nalazi se u centru Meke te, iako se točno ne zna kada je po prvi puta sagrađena, muslimani vjeruju da ju je izgradio prorok Abraham i njegov sin Išmael, otprilike 2000 godina pr.n.e. Njena titula kao najvažnije džamije u muslimanskom svijetu, u čijem se smjeru vjernici okreću tijekom molitve (*qibla*), dodijeljena je tek neposredno prije Muhamedove smrti 632. (Martin, 2004:530, 561).

²³ I u samom se Kur'anu spominje osuda zbog kršenja saveza “Ali zato što su savez njihov prekršili, Mi smo ih osudili i srca njihova okamenili. Iskrivili su riječi Svetog pisma i zanemarili onaj dio za koji im je naređeno da ga se drže. Ti, o Proroče, ćeš uvijek naći prevaru s njihove strane, osim od nekolicine, ali oprostimo im i trpi ih. Uistinu, Allah voli dobročinitelje” (Kur'an 5:13). Ovdje se pod Svetim pismom misli na Toru, čime se želi reći kako ih je pogrešno tumačenje Tore dovelo do odstupanja od istinske Allahove poruke (Martin, 2004:28).

su bile obostrane, pa su tako i muslimani morali štiti Židove u slučaju rata, doprinositi u vojnoj opremi te su obje strane “morale tražiti uzajamno savjetovanje i konzultacije, a odanost je bila zaštita od izdaje” (Ibn Ishak, 2004:231-233)²⁴.

Početno savezništvo između Muhameda i židovskih plemena nije bilo narušeno samo izdajom, već su i rabini bili optuženi za iskazivanje neprijateljstva i mržnje prema proroku. Prema Ibn Ishaku, oni su postavljali nejasna i zbunjujuća pitanja kako bi stvorili konfliktne situacije, a zapravo su htjeli ukazati na nelogičnosti u novonastaloj religiji (Ibn Ishak, 2004:239). Havel navodi (2013a:302) kako je tu vjerojatno bila riječ o tipičnoj “židovskoj situaciji”, odnosno polemiziranju koje je dio njihove religije, a o čemu svjedoči i sami Talmud²⁵. S obzirom na to da je Muhamed bio nepismen²⁶, on je te teološke rasprave vjerojatno shvatio kao provokaciju.

Nadalje, Kur'an kritizira Židove zbog suprotstavljanja Allahu i iskrivljavanju njegovih riječi (Kur'an 2:63,64,75; 3:78). Optuženi su za kršenje sklopljenog ugovora s Muhamedom (Kur'an 5:13), za podučavanje laži (Kur'an 2:78), za uzimanje kamata unatoč zabrani (Kur'an 4:161). Islam strogo zabranjuje ikakvu naplatu kamata, smatrajući to činom nepravde i ucjene, zbog čega je Židovima u ovom slučaju propisana “bolna kazna”, ali nije navedeno što se točno misli pod time. Ovdje se također ogleda taj nejasan Allahov stav prema nevjernicima, odnosno onima koji krše vjerska pravila, jer se u pojedinim ajetima, poput onoga u Suri 5:13, ističe humanost i dobrota proroka, dok se ovdje jasno poziva na kažnjavanje. Isto je i sa Surom *al-Ahzab* u kojoj se vjernicima daje ovlaštenje od Allaha da mogu ubiti neprijatelje i preoteti njihovu imovinu (Kur'an 33:26, 27). Međutim, smatram kako je određene ajete, među kojima i ovaj, nužno smjestiti u povijesni kontekst. Ovaj se specifično odnosi na već spomenutu izdaju proroka od strane židovskih plemena u Hidžazu²⁷.

U islamskoj tradiciji svijet se dijeli na dvije domene, Dom islama (*Dar al-islam*) i Dom rata (*Dar al-harb*). Ovi pojmovi, koji postoje od samih početaka islama, definirani su od strane islamskih učenjaka i pod tim nazivom ne postoje u Kur'anu. Ovi koncepti razvijali su se kao dio islamske jurisprudencije (*fikh*) i političke misli, kako bi pružili smjernice o uređenju muslimanskih društava. Tako pojam Doma ili Prebivališta islama podrazumijeva teritorij na

²⁴ Ibn Ishak živio je u osmom stoljeću, a prijevod njegove Sire od strane Alfreda Guillaumea objavljen je 2004.

²⁵ Talmud, jedna od svetih knjiga u židovstvu, zbirka je rasprava između tisuće rabina o teologiji, filozofiji, vjerskom pravu i slično.

²⁶ Postoji više dokaza koji ukazuju na to da je Muhamed bio nepismen. Ne postoji pisani trag o tome da je prorok imao ikakav oblik formalnoga obrazovanja niti da je učio čitati i pisati. Štoviše, u samom je Kur'anu eksplicitno navedeno: “Ti, [O Proroče], nisi mogao pročitati [čak] nijedan spis prije ove [objave] niti si uopće znao pisati...” (Kur'an 29:48); “Oni su ti koji slijede Poslanika, nepismenog Proroka...” (Kur'an 7:157).

²⁷ Regija u Saudijskoj Arabiji u kojoj se nalaze Meka i Medina.

kojemu je islam uspostavljen kao državna religija u odnosu na Dom rata, područje koje nije pod islamskom vlašću. Uporaba izraza *Dar al-harb* razlog je za oprez kod nekih nemuslimana, s obzirom na to da implicira mogućnost sukoba između nemuslimanskih i muslimanskih društava. U skladu s normativnom tradicijom koncept *Dar al-harba* treba shvatiti kao dio svetoga rata (džihad²⁸), koji nužno ne podrazumijeva nasilne metode (Havel, 2013a:340; Martin, 2004:169-170). Prema Khadduriju, “Džihad, koji u širem smislu označava napor, ne podrazumijeva nužno rat ili borbu, jer napor na Allahovom putu može biti ostvaren kako mirnim tako i nasilnim metodama. Džihad se može smatrati oblikom vjerske propagande koja se može provoditi uvjeravanjima ili mačem” (Khadduri, 1962:56).

Koncept džihada središnji je u filozofiji Sayyida Qutba, bivšega člana Muslimanskog bratstva te najistaknutije ličnosti u razvoju suvremenoga islamizma i islamskoga fundamentalizma. Qutbova percepcija džihada relevantna je za temu ovoga rada jer njegova djela pružaju uvid u ideje koje stoje iza spomenutih pojava, uključujući važnost oživljavanja ranih islamskih zakona, uspostavu islamske države i vođenje džihada za obranu muslimanskih zemalja od agresora, što bi u slučaju zbivanja u Palestini u 20. stoljeću bili Židovi. Poznavanje Qutbovih spisa korisno je za tumačenje motiva i strategija različitih dionika uključenih u arapsko-izraelski sukob, prvenstveno islamističkih pokreta i organizacija.

Qutb na džihad gleda kao na dužnost koja je muslimanima zadana od strane Allaha, kao što je i naznačeno u samom Kur'anu te navodi više razloga zašto je upravo džihad korisna metoda za borbu protiv džahilije²⁹. Qutb smatra da unutar islama postoje brojni praktični načini za borbu protiv neznanja i opresije. Te metode mogu biti blage, poput propovijedanja i širenja vjerskih ideja, ali mogu uključivati i fizičku snagu u vidu džihada, čime se nastoji uništiti moć džahilije. Kako bi se ljude uspješno izvadilo iz okova neznanja i uvjerilo ih da prihvate islam, nužno je da metode džihada budu prilagodljive situaciji na terenu, odnosno da su resursi za borbu u skladu s praktičnim potrebama. Qutb hoće reći da samo poznavanje određenih ajeta nije dostatno ako izostaje razumijevanje konteksta i faza borbe protiv nevjernika. Prema njemu,

²⁸ Džihad je jedan od ključnih termina za islamsku teologiju te je kao takav bio izvor rasprava kroz čitavu povijest pa sve do danas. Kao višestrani koncept koji obuhvaća duhovnu, intelektualnu i fizičku borbu, džihad je ključan za razumijevanje uloge islama u životima vjernika i njihovog odnosa prema svijetu. Korijen riječ dolazi od arapskog pojma *jahada*, što doslovno prevedeno označava napor, težnju, stremljenje prema nekome cilju. Džihad je ujedno vjerska obveza i božanska institucija u islamu koja za svrhu ima širenje islama te je ponajprije usmjeren protiv nevjernika (*kafir*) te onih koji se suprotstavljaju islamskih učenjima. Iako se džihad ne spominje eksplicitno u Kur'anu, koncept borbe na Allahovom putu se javlja u nekoliko ajeta, a muslimani su pozvani da se bore samo u obrani božjeg imena kada je to nužno (Martin, 2004:377; Kur'an 22:39, 22:78, 2:190).

²⁹ Termin džahilija podrazumijeva neznanje te se koristi kao pejorativni termin za poganski period u Arabiji prije pojave islama u 7. stoljeću (Martin, 2004:370).

džihad treba promatrati u kontekstu općeg cilja islama, a to je ukidanje sve nepravde, pozivanje ljudi da slave Allaha i njihovo izbavljanje iz okova krivovjerja i neznanja (Qutb, 2006:64-66).

Džihad koji je Muhamed vodio protiv Židova u Hidžazu i u kojem su oni više puta poraženi, doveo je do toga da se slika Židova kao nemoćnih i slabih uvriježi u islamskoj vjerskoj tradiciji. Židovi su također opisani kao zlonamjerni i prevrtljivi te su nekoliko puta optuženi za pokušaj Muhamedova ubojstva, ali im to nije pošlo za rukom zbog izostanka božanske podrške. Iako u očima muslimana Židovi nisu bili dostojni pažnje, oni su na njih ipak gledali s prijezirom. Takva percepcija dovela je do uvjerenja da je njihovo uništenje neophodno, kao što i nalaže jedan hadis: “Allahov Poslanik je rekao: 'Sudnji dan neće nastupiti sve dok se ne budete borili protiv Židova i kamen iza kojeg će se Židov skrivati, reći će: 'O, muslimane, iza mene se krije Židov, ubij ga!’” (Al-Bukhari, 1997:113)³⁰. Hamas se u Povelji iz 1988. poziva na ovaj hadis, tvrdeći da će nastaviti borbu protiv cionizma u ime Allaha, neovisno o njenim naporima i dugotrajnosti (Havel, 2013a:343; Charters of Hamas, 2017:403).

Negativni prikaz u vjerskim izvorima utjecao je na percepciju Židova kao najvećih neprijatelja islama. Njihova su tumačenja ostavila duboke i trajne posljedice na odnos ovih dviju vjerskih zajednica sve do danas jer je “kanonizacijom ranoislamskih tekstova došlo i do kanonizacije neprijateljstva prema Židovima...” (Havel, 2013a:339). Međutim, važno je razmotriti i povijesne okolnosti pojave islama i pisanja kuranskih tekstova, kada su Muhamedovi sukobi sa medinskim židovskim plemenima nedvojbeno oblikovali stav o njima kao opstrukcionista prorokovih djela i nove religije (Havel, 2013a:345-346).

Tumačenje Prvog arapsko-izraelskog rata

Arapsko-izraelski rat iz 1948. jedan je od ključnih trenutaka u suvremenoj povijesti Bliskoga istoka. Različita imena kojima se taj rat naziva odražavaju različite perspektive i stajališta koja su usvojile uključene strane. Tako je on za Židove Rat za neovisnost, odražavajući cionistički narativ o uspostavi Države Izrael kao vrhuncu dugotrajne težnje za vlastitom državom. S druge strane, kod Arapa je on porazno nazvan katastrofom (*al-nakba*), zbog gubitka teritorija i progona više od 700 000 Palestinaca iz vlastitih domova, poglavito u Jordan, Libanon i Siriju. Gledajući iz perspektive politologa i povjesničara, u uporabi je niz naziva kojima se sukob opisuje, ovisno o analitičkom okviru njihovih istraživanja i istraživačkom pitanju. Tako je za

³⁰ Za prijevod Al-Bukharijeve zbirke hadisa zaslužan je dr. Muhammad Muhsin Khan.

pojedine to Rat za Palestinu i/ili Palestinski rat, čime se implicira na središnju ulogu Palestine u sukobu, dok je za druge to Prvi arapsko-izraelski rat (Kasapović, 2016:304, 403).

Plan o podjeli Palestine iz 1947. rasplamsao je arapsko nasilje nad Židovima jer je u očima Arapa bila riječ o povredi nacionalnih prava. Velika Britanija, koja je upravljala područjem od 1917., odustala je od ideje da će uspjeti sama pronaći odgovor na palestinsko pitanje, pa je osnovala Posebno povjerenstvo za Palestinu (UNSCOP). Prema UNSCOP-u, Židovima je trebalo pripasti 56% mandatne Palestine, a Arapima 44%, što su potonji jednoglasno odbili³¹. Tako se od glasanja u Općoj skupštini UN-a 29. studenoga do svibnja 1948. na području Palestine vodio građanski rat za kojeg su Arapi smatrali da bi mogao narasti do razmjera svjetskoga rata (Morris, 2008:61). Čelnici arapskih država, vjerski vođe, članovi Muslimanskog bratstva te jedna kontroverzna ličnost, Hadži Emin el-Huseini³², koristili su islamističko-nacionalističku retoriku kako bi mobilizirali svoje sunarodnjake na vojni pohod protiv onih za koje smatraju da su povrijedili njihov palestinski nacionalni identitet. Muslimansko bratstvo, koje je nedvojbeno podržavalo el-Huseinijeve postupke, u travnju 1946. poslalo je svijetu poruku da “jedna muftijina dlaka vrijedi više od svih Židova ovoga svijeta... te bude li ijedna muftijina dlaka dotaknuta, svaki Židov u svijetu bit će ubijen bez milosti” (Küntzel, 2014:44-45). Bratstvo je predvodilo masovne prosvjede diljem arapskoga svijeta, pozivajući na oslobođenje Palestine putem džihada, što je rezultiralo pogromima nad Židovima te pljačkom i uništavanjem njihovih domova i sinagoga te kasnijim uključenjem Egipta u rat³³. Do 1947. godine, ono je u Palestini uspostavilo 25 ogranaka s ukupno 20 000 članova, postavši tako bastion islamskoga fundamentalizma (Küntzel, 2014:45).

³¹ Arapi nisu bili zadovoljni UN-ovim prijedlogom. Židovima, koji su u tom trenutku činili trećinu stanovništva i posjedovali samo 7% zemlje, trebao je pripasti najplodniji dio zemlje, dok je Arape trebao dopasti suhi, brdoviti teren u unutrašnjosti. Uz to, unutarinja fragmentiranost arapskog teritorija na Pojas Gaze i Zapadnu obalu (kasnije poznati pod ovim nazivima) nanijela je dodatni udarac palestinskom nacionalnom ponosu (Kasapović, 2016:270-271). Međutim, nisu jedino Arapi bili protiv ovoga prijedloga. Naime, predstavnici Jugoslavije, Indije i Irana predstavili su svoje federalno rješenje, takozvani Manjinski izvještaj, no mnogobrojni Arapi nisu bili zadovoljni ni ovom opcijom te su uskoro diljem arapskog svijeta počeli pozivi na džihad (Havel, 2013a:533-534)

³² Hadži Emin el-Husseini (1893.-1974.), poznatiji kao veliki jeruzalemski muftija, odigrao je presudnu ulogu u promicanju antisemitizma. Njegov antižidovski stav nije ostao samo na verbalnoj razini, već je el-Husseini tijekom Drugoga svjetskog rata usko surađivao s nacistima, vrativši tako na vlast u Iraku 1941. pronacističkoga premijera Rashida Ali al-Gaylanija, srećom samo na razdoblje od mjesec dana. El-Husseinijev antižidovski sentiment bio je višeslojan, katkad utemeljen na političkim, antiimperijalističkim i povijesnim argumentima, no poglavito religijskim, pa je tako palestinsko pitanje postala središnja tema u islamskom svijetu (Havel, 2014:228-230).

³³ Uključenje Egipta u rat bila je taktička odluka tadašnjeg kralja Faruka. Egipatska se monarhija pod kraljem Farukom suočavala s kritikama od strane ljevičara i nacionalista koji su optuživali režim da je preslab i podčinjen britanskoj kruni. Ulaskom u rat, egipatska je vlada nastojala ojačati svoj legitimitet i održati se na vlasti pod izlikom međuarapske solidarnosti. Odluka o vojnoj intervenciji bila je stoga tipičan slučaj u kojem je racionalno strateško planiranje zamijenjeno političkim kalkulacijama i prenapuhanim ambicijama (Rogan i Shlaim, 2007:150). Također, kralj Faruk dao je azil muftiji al-Huseiniju, čime je dao do znanja da podržava njegova djela, a samim time i anticionističku i antisemitsku politiku Muslimanskog bratstva (Küntzel, 2014:48).

Prvi arapsko-izraelski rat započeo je 15. svibnja 1948., dan nakon uspostave Države Izrael. Četiri članice Arapske lige napale su Izrael uz pomoć dobrovoljnih postrojbi iz drugih zemalja. Blokavska podjela između arapskih država učinila je ligu neorganiziranom, razjedinjenom i nesuglasnom u svojim političkim ambicijama i ratnim ciljevima. Tako su Sirija i Irak zauzeli znatno oštrij i militantniji pristup jer su uspostavu židovske države protumačili kao izravnu prijetnju vlastitom teritorijalnom integritetu, bojeći se da bi izraelska ekspanzionistička agenda mogla dovesti do aneksije dijela njihovih teritorija. Sirija je također maštala o obnovi Velike Sirije, dok je primjerice Jordan bio protivan i židovskoj i palestinskoj državi. Jordanski je kralj htio pripojiti istočnu Palestinu i time uvećati državni teritorij unutar kojega bi Židovi imali određeni stupanj autonomije. S druge strane, Egipat i Saudijska Arabija zauzeli su umjereniji, diplomatski stav spram palestinskog pitanja, znajući da je Izrael, kojeg je podržavao Zapad, vojno moćniji od njih te da moraju biti svjesni svoje snage ako žele uspostaviti svoj utjecaj u regiji (Kasapović, 2010:80-81; Morris, 2008:67; Havel, 2013a:537).

“Okončanje cionističke okupacije arapske i muslimanske Palestine i uništenje Izraela” (Kasapović, 2010:80) nije uspjelo unatoč uložnim naporima. Uvjerenje da će Allah osigurati ratnu pobjedu bilo je široko rasprostranjeno među Arapima u to vrijeme. Međutim, fatalizam je imao negativne implikacije po ishod rata jer je čelnike arapskih država naveo da podcjenjuju snagu izraelske vojske, stoga nisu dovoljno uložili u vojnu obuku i suvremenu opremu potrebnu za suočavanje s tako moćnim neprijateljem.

Tako egipatski establišment nije ozbiljno shvaćao rat i nije raspolagao podacima o veličini izraelskih oružanih snaga te je bio ovisan o dobroj volji Britanaca da im isporuče oružje. Nepromišljeni vladini potezi i srljanje u rat ozbiljno su ugrozili vojno-civilne odnose u državi, pa je u poslijeratnom periodu vojska bila izuzetno nepovjerljiva i sumnjičava spram ikakvih kraljevih odluka (Rogan i Shlaim, 2007:150-151). Iako naočigled brojčano moćnije, arapske vojske nisu imale iskustvo ratovanja u Drugom svjetskom ratu, niti su bile adekvatno obučene, s iznimkom jordanske vojske koja je svoju vojnu spremnost dugovala Britancima³⁴ (Havel, 2013a:539). Poraz koji su Arapi pretrpjeli, a koji se može pripisati nizu političkih, društvenih, vojnih, ali i teoloških razloga, izazvao je nezadovoljstvo i bijes diljem arapskoga svijeta.

Vojni neuspjeh koji su nanijeli Židovi predstavljao je prvi udarac arapskom identitetu, a koji je zbog vjerske nedokučivosti zahtijevao uvjerljivo opravdanje. Arapski nacionalizam pokazao se neuspjelim jer nije bio u stanju ujediniti različite i često suprotstavljene interese arapskih

³⁴ Jordanska arapska legija istaknula se prilikom svrgavanja pronacističke iračke vlade (Havel, 2013a:539).

država, a ni političke vođe nisu uspjele ponuditi jasne i učinkovite odgovore na vojne izazove koje je pred njih stavio Izrael. Iako se očekivalo da će sedam država lako poraziti jednu, al-Husri³⁵ navodi kako su “Arapi izgubili rat upravo zato što ih je bilo sedam” (Dawisha, 2016:3). Izraelska okupacija petine teritorija koji je planom podjele Palestine iz 1947. bio namijenjen arapskoj državi zadala je težak udarac kolektivnom samopouzdanju arapskog svijeta (Kasapović, 2010:80). Ovaj gubitak teritorija, zajedno sa činjenicom da je arapski svijet poražen od novoformirane židovske države, razbio je predodžbu o nepobjedivosti i nadmoći nad Židovima. Arapi su se suočili s osjećajem poniženja i očaja nakon poraza iz 1948., a državni čelnici bili su primorani preispitati političke odluke i vojne strategije (Havel, 2013a:545).

U neočekivanom i paradoksalnom obratu sudbine, rat iz 1948., koji su arapski nacionalisti zamislili kao krunu svog zajedništva, doveo je do jačanja partikularnih nacionalnih interesa. Rat je trebao zblížiti države i stvoriti temelj za uspostavu arapske unije, no rezultati su bili posve suprotni. Do kraja 1949. bratska je atmosfera među arapskim državama prerasla u međusobno optuživanje i predbacivanje, a podjele, rivalstva i nesposobnost izbili su u prvi plan (Dawisha, 2016:128). Poraz je potaknuo kritičku procjenu čimbenika koji su pridonijeli neuspjehu, što je dovelo do intenzivnih rasprava o političkoj, društvenoj i kulturno-vjerskoj dinamici regije. Te su se rasprave usredotočile na prepoznavanje ključnih slabosti arapskih društava i osmišljavanje učinkovitih rješenja za njihovo prevladavanje. Slabost je prvo prepoznata u vojsci, pa su posljedično od nacionalnih vlada zahtijevana veća ulaganja u napredniju vojnu opremu te povećanje broja vojnika. Međutim, ispostavilo se da su korijeni problema znatno dublji, što je određeni dio stanovništva potaknulo da pronalazi odgovore u radikalnim opcijama (Lewis, 2010:58).

Spomenuta razjedinjenost i nesloga koja je vladala arapskim svijetom odrazila se i na tumačenje poraza. Tako egipatski povjesničari navode tri moguća pogleda na rat. Prevladava mišljenje da poraz nije bio posljedica vojne slabosti ili manjka jedinstva među arapskim državama, nego isključivo korumpiranosti arapskih vlada (prvenstveno misleći na egipatskog kralja Faruka i jordanskog kralja Abdullaha), koje su slijedile vlastite interese ne mareći za narod. Drugo tumačenje predlaže da je bila riječ o svojevrsnom političkom spinu s ciljem odvrćanja

³⁵ Sati‘al-Husri (1880.-1968.) je bio osmanski dužnosnik sirijskog podrijetla koji je ostavio značajan trag na arapskoj intelektualnoj i političkoj sceni početkom 20. stoljeća. Al-Husri je najpoznatiji po svom doprinosu arapskom nacionalističkom pokretu, za kojeg je smatrao da je jedini način na koji arapski svijet može prevladati unutarnje podjele i slabosti. Krajnji cilj ideologije koju je zagovarao bilo je političko jedinstvo svih onih koji govore arapskim jezikom jer “ljudi koji govore jedinstvenim jezikom imaju jedno srce i zajedničku dušu. Kao takvi, oni čine jedan narod i stoga moraju imati jedinstvenu državu” (Dawisha, 2016:2; Martin, 2004:503).

javnosti od loše i nestabilne političke situacije “kod kuće”. Treća historiografska škola tvrdi da je riječ o dogovoru između nacionalnih vlada i kolonijalnih sila, poglavito Britanije i SAD-a. Dio arapskih povjesničara tvrde da su britanski časnici, koji su bili na čelu Arapske legije, djelovali u vlastitom interesu nauštrb dobrobiti Arapa. Nadalje, egipatski kralj Faruk i saudijski kralj optuženi su za služenje britanskim interesima, dok su jordanskog kralja Abdullaha mnogi Arapi percipirali kao cionističku marionetu (Rogan i Shlaim, 2007:151-152). Potonju tvrdnju opovrgnuo je Glubb-paša, britanski vojnik i zapovjednik Arapske legije, koji je svoje ratne memoare objavio u veljači 1956. On je odbacio ideju da je kralj Abdullah bio na strani Židova ili Britanaca tijekom Prvoga arapsko-izraelskog rata. Štoviše, on je tvrdio kako je Jordan djelovao u skladu s političkim težnjama palestinskog naroda, što je dokazao slanjem svojih vojnika na palestinski teritorij, a kasnije i pripojenjem Zapadne obale, navodeći da je to bila “spontana i istinska želja palestinskog naroda” (Rogan i Shlaim, 2007:105, 107).

Razočarenje među Arapima nije proizlazilo samo iz inherentne korumpiranosti arapskih političkih režima. Umjesto pojave modernih, demokratski orijentiranih vođa, kolonijalna vlast u Egiptu, Siriji i Iraku zamijenjena je autoritarnom. Ti su nedemokratski i opresivni režimi nastavili trend skupih vojnih avantura s Izraelom, ali i međusobno, produbljujući podjele i osjećaj bijesa diljem regije (Rogan i Shlaim, 2007:169). Kao rezultat toga, izgledi za mir i demokratizaciju u regiji ostali su nedostižni, ostavljajući mnoge s istim pitanjem: je li miroljubiv i demokratski Bliski istok uopće moguć?

Tumačenje Sueske krize

Sedam godina od završetka Prvog arapsko-izraelskog rata, došlo je do novoga sukoba u regiji, no ovoga puta povod je bio drugačije prirode. Sueska kriza iz 1956., poznata još kao rat za Sueski kanal i Sinajski rat, predstavljala je simbol otpora protiv zapadnoga imperijalizma. Središnja ličnost u ovom sukobu bio je Gamal Abdel Naser³⁶, karizmatični egipatski predsjednik poznat po svojoj panarapskoj ideologiji. Nacionalizacija Sueskog kanala donijela mu je popularnost diljem regije, no istovremeno potaknula trojnu agresiju Velike Britanije, Francuske i Izraela na Egipat. Kanal koji je bio u vlasništvu anglo-francuske *Suez Canal*

³⁶ Gamal Abdel Naser (1918.-1970.) bio je egipatski predsjednik od 1956. do 1970. Nakon završetka vojne akademije u Kairu, pridružio se vojsci te se borio u arapsko-izraelskom ratu 1948., gdje je razvio interes za palestinsko pitanje, ali i probleme arapskoga svijeta općenito. Njegovi politički potezi bili su motivirani razočaranošću korumpiranom vladavinom njegovog prethodnika, kralja Faruka, kao i britanskom okupacijom. Nakon što je 1952. kao član Slobodnih časnika državnim udarom srušio kralja s vlasti, u Egiptu je uspostavljena republika, no prvi predsjednik nije bio on, već Muhammad Naguib. Osim kao zaštitno lice panarapskog nacionalizma, Naser je bio poznat i po tome što je s Nehruom, Titom i Sukarnom osnovao Pokret nesvrstanih 1961. (Zgurić, 2016:65).

Company zbog svog je položaja od velike strateške važnosti za sve spomenute dionike (Dawisha, 2016:175). On je “žila kucavica” egipatskog gospodarstva jer vlasti naplaćuju cestarinu brodovima koji njime prolaze. Međutim, za Francusku i Britaniju, dvije vodeće kolonijalne sile toga doba, on je bio ključan za održavanje njihovih interesa na Bliskom istoku, kao i za pristup naftnim resursima. S obzirom na to da su obje države uložile velike sredstva u izgradnju i održavanje kanala, smatrale su da polažu legitimno pravo na njegovo korištenje (Kasapović, 2010:81,82).

Naser se nije slagao s njihovim stavovima. Odluka o nacionalizaciji bila je taktički potez s ciljem potvrde suvereniteta i ekonomske neovisnosti mlade republike³⁷. Naser je pretpostavio da će Zapad uzvratiti udarac, no nije očekivao da će sukob poprimiti međunarodne razmjere, a pogotovo da će se Izrael, sada znatno demografski brojniji i vojno suvremeniji, uključiti u sukob kako bi napao palestinske fedajinske logore na Sinaju (Kasapović, 2010:81, 82). Početak hladnoga rata polako je mijenjao sliku na Bliskom istoku, pa su sve veći utjecaj u regiji imali Sovjetski Savez, kao pokrovitelj Naserovog režima, i Sjedinjene Američke Države kao glavni saveznik Izraela.

Naser se nadao da će nacionalizacija kanala naići na međunarodno priznanje i potporu, no odgovor francuske i britanske vojske bio je brz i snažan. Reakcija kolonijalnih sila bila je očekivana, no postavlja se pitanje zašto se Izrael uključio u sukob koji nije imao izravne veze s njim? Postoji više mišljenja o tome zašto se Izrael umiješao u ovaj rat. Dio analitičara navodi kako su izraelske vlasti htjele iskoristiti povoljnu situaciju i napasti palestinske izbjegličke logore na Sinaju te tako proširiti svoj teritorij. Također, postojalo je mišljenje da je Sueska kriza samo uvertira u rat koji svearapski vođa Naser priprema s udruženim sirijskim i jordanskim vojnim snagama. Kako bi to spriječio, Izrael je poslao postrojbe na Sinaj, jer je “dobar napad najbolja obrana” (Bickerton i Klausner, 2016:142). U tom ga se smislu može smatrati pretečom preventivnog napada iz 1967. Osim toga, zabrana plovidbe izraelskim brodovima Sueskim kanalom poslužila je kao katalizator izraelskim vlastima da započnu vojnu ofenzivu, jer bi zauzimanjem Sinaja sebi osigurali slobodnu plovidbu Tiranskim tjesnacem (Kasapović, 2010:82).

Međunarodna kriza uzrokovana nacionalizacijom Sueskog kanala bila je razriješena posredstvom dvaju hladnoratovskih suparnika, SAD-a i Sovjetskog Saveza. Sjedinjene Države

³⁷ Egipat je postao neovisna država 1922. godine nakon višestoljetne okupacije. Pod britanskom vlašću bio je od 1882. do 1922. (Zgurić, 2016:53).

su htjele udaljiti SSSR od Namera zbog straha od mogućeg proširenja komunističke ideologije na ostatak regije, stoga su htjele pomoći egipatskom predsjedniku da se riješi britanskih kolonizatora i postane američkim saveznikom. S druge strane Sovjetski Savez prijetio je da će nuklearnim napadom raznijeti francuske i britanske postrojbe, što je dovelo do njihovog konačnog povlačenja. Rezultat krize bilo je primirje između Izraela i Egipta uz posredovanje UN-a te povlačenje Izraela s egipatskog teritorija (Kasapović, 2010:82). Skupština UN-a osnovala je prvu mirovnu misiju *The UN Emergency Force (UNEF)* s ciljem očuvanja mira na izraelsko-egipatskoj granici (Havel, 2016b:125).

Tumačenje ishoda Sueskog rata razlikuje se među autorima. Tako primjerice Zgurić tvrdi kako je Naserova “neupitna legitimnost proizlazila iz pobjede u Sueskoj krizi” (Zgurić, 2016:62), dok s druge strane Havel navodi kako je Egipat doživio poraz od Izraelaca koji su “stigli sve do Sueskog kanala, no taj poraz za razliku od prethodnoga nije izazvao nikakve prosvjede niti je ugrozio režim” (Havel, 2013a:547). U Egiptu se nije govorilo o porazu, već o pobjedi, a čak i da je među određenim dijelom stanovništva rezultat rata bio shvaćen kao poraz, on zasigurno nije bio od Židova, već od Francuza i Britanaca (Havel, 2013a:547).

Kao “prvi arapski državnik koji je uistinu odbacio okove Zapada” (Dawisha, 2016:168,169), Naser je iz krize izašao kao nacionalni, ali i regionalni junak. Popularnost mu je porasla do te mjere da se oko njega oformio svojevrsni kult ličnosti, poznatiji kao naserizam, čija definicija još nije potpuno određena. Politološka zajednica nije suglasna o tome je li riječ o ideološkom pokretu, kultu ličnosti formiranom oko lika karizmatičnoga vladara, modernizirajućem nacionalnom pokretu, protuimperijalnom i protukolonijalnom protestu ili običnoj populističkoj agendi (Zgurić, 2016:79).

Mnogi su Arapi slijedili Naserovu inovativnu i modernizirajuću političku misao pozivanja na “duh islama i duh vremena” (Havel, 2013a:547). Razumijevanje ranoislamskih priča o arapskoj moći i jedinstvu u kontekstu suvremenih događanja dovelo je do toga da Naser, a time i njegovi sljedbenici, vide uništenje Izraela kao nužnost kojom će se “Bliski istok preurediti u skladu s njegovim 'prirodnim' načelima, među kojima židovska vojna nadmoć predstavlja grubu i nužno efemeralnu anomaliju” (Havel, 2013a:547). Da bi se riješili zajedničkog neprijatelja, Arapi su morali prevladati “lokalne različitosti i dinastijska suparništva” (Havel, 2013a:547), a to su pokušali učiniti osnivanjem Ujedinjene Arapske Republike (UAR) 1958., koju su činili Egipat i Sirija pod Naserovim vodstvom. Tako je s novim, privremenim ustavom iz 1958. došlo do brojnih promjena u organizaciji zakonodavne i izvršne vlasti, a Naser je časnike u sirijskoj vojsci zamijenio egipatskima. Uvođenjem predsjedničkoga sustava, Naser je sebi znatno

povećao ovlasti, a zabrana svih političkih stranaka i uspostava parlamenta tek dvije godine kasnije učinila ga je apsolutnim gospodarom države. Iako je UAR bila prvi korak u ostvarenju ideje o panarapskoj državi, Sirija je u novoj državi neupitno bila podređena odlukama koje su dolazile iz Kaira. Ogorčenje uzrokovano neravnopravnošću i podređenošću Sirije te nesrazmjerom u ekonomskoj moći kulminiralo je 1959. ostavkom potpredsjednika Al-Havranija i nekoliko sirijskih ministara. Rušenje Ujedinjene Arapske Republike vojnim udarom 1961. može se pripisati političkim i gospodarskim razlikama između Sirije i Egipta, ali i nacionalizaciji privatnog vlasništva koju je predložio predsjednik Naser (Cvrtila, 2016:333, 334).

Sredina dvadesetoga stoljeća označila je vrhunac arapskoga nacionalizma. Osnivanje Bagdadskog pakta 1955.³⁸, Sueska kriza iz 1956., uspostava Ujedinjene Arapske Republike te Iračka revolucija³⁹ pridonijeli su usponu panarabizma. Ideja o jedinstvenom arapskom svijetu počela je blijediti nakon raspada UAR-a i rata koji će uslijediti 1967. Usponom islamizma koji naglasak stavlja na vjerski, a ne (pan)arapski identitet došlo je do pojave novih političkih i društvenih pokreta koji oblikuju Bliski istok i danas.

Tumačenje Šestodnevnog rata

Presudan događaj u povijesti Bliskog istoka bio je Šestodnevni rat iz 1967. godine. Iako naizgled samo nastavak sukoba koji je trajao već dvadeset godina, ovaj je rat promijenio puno više od granica na zemljopisnoj karti. Poznat još kao i Treći arapsko-izraelski rat, ovaj je sukob bio okidač za ideološku tranziciju sunita na Bliskom istoku.

U proljeće 1967. čelnici Egipta, Sirije i Jordana, ujedinjeni u zajedničkom cilju “brisanja” židovske države, mobilizirali su svoje oružane snage, čime je postalo jasno da je novi rat neizbježan. O tome svjedoči i Naserov govor koji je održao u parlamentu u svibnju iste godine, a u kojem navodi “Pripreme su već obavljene. Sada smo spremni suočiti se s Izraelom. (...) Sada smo spremni za sukob. Sada smo spremni suočiti se s cijelim palestinskim pitanjem” (Bickerton i Klausner, 2016:164). U daljnjem dijelu govora svojim slušateljima dao je do znanja

³⁸ Bagdadski pakt (1955.-1979.) bio je vojno-politički savez Velike Britanije s Iranom, Irakom, Pakistanom i Turskom. Ovom inicijativom Britanija je nastojala onemogućiti Sovjete da šire svoj utjecaj u regiji, ali se također nadala da će uspjeti obnoviti svoj ugled na Bliskom istoku (El Majzoub, 2016:216).

³⁹ Iračka revolucija iz 1958. je u načelu bio državni udar kojim je srušena hašemitska kraljevina. Slobodni časnici ubili su sve članove kraljevske obitelji, uključujući i kralja Fejsala II. Jedan od vodećih lica Slobodnih časnika, Abdul Salam Arif ustvrdio je kako je taj događaj vrhunac arapskog nacionalizma (Picula, 2016:91, 92; Dawisha, 2016:211, 212).

da će se ovaj rat, za razliku od onog iz 1956., voditi isključivo u ime Palestinaca čija su prava neprestano narušavana od uspostave Države Izrael.

Izraelci su bili uvjereni da će doći do novoga Holokausta jer su arapske vojske bile znatno brojnije te su uživale pomoć Sovjetskog Saveza. U iščekivanju najgoreg mogućeg scenarija izraelske su vlasti iskopale deset tisuća grobova, pripremile četrnaest tisuća bolničkih kreveta, a parkovi su bili predviđeni za masovna grobišta. Ti su postupci ukazali na ozbiljnost situacije i osjećaj posvemašnje prijetnje koji je prožimao izraelsko društvo u to vrijeme (Havel, 2013:446). Osjećaj beznađa i tjeskobe koji je vladao izraelskim društvom prekinut je u jutro 5. lipnja kada je Izrael napao i uništio 90% egipatskog ratnog zrakoplovstva. Porazivši Egipat neočekivanom brzinom, Izrael je napao Jordan, od kojeg je zauzeo Judeju i Samariju te istočni Jeruzalem, a zatim je od Sirije preoteo Golansku visoravan. Ovim preventivnim napadom poražena je najmoćnija regionalna vojna sila, Egipat, a na tom ju je mjestu zamijenio Izrael (Havel, 2013a:447).

Objašnjenja koja se pripisuju kao mogući uzrok izraelskog preventivnog napada brojna su. Iako čelnici pojedinih zapadnih država tvrde da nije bilo stvarnih prijetnji s arapske strane, gore navedeni Naserov govor, održan svega nekoliko dana prije rata⁴⁰, potvrđuje da su izraelske obavještajne informacije bile točne. Upravo zbog toga pojedini analitičari tvrde da nije riječ o napadu, već zapravo o protuudaru koji je za cilj imao spriječiti arapske države da unište Izrael. Međutim, činjenica da je Izrael osvajanjem Zapadne obale (Judeje i Samarije), pojasa Gaze, Istočnog Jeruzalema, Sinajskog poluotoka i Golanske visoravni utrostručio svoj teritorij ne ide u prilog argumentu o protuudaru, već se stječe dojam da je u pozadini bila težnja za proširenjem teritorija za buduća židovska naselja (Kasapović, 2010:83).

Dok je neočekivan ishod Šestodnevnog rata kod Židova budio osjećaj nacionalnog ponosa, kod Arapa je bila riječ o “Waterloou panarabizma”⁴¹ (Ajami, 1978:357). Razmjeri poraza koji su pretrpjeli od Židova, koje su tradicionalno percipirali kao slabe i nemoćne, uzrokovali su kulturni i religijski šok.

Ajami navodi kako je nakon 1967. u arapskim državama zavladao razdoblje krize morala. On taj period samokritike i propitivanja dijeli u četiri faze, od kojih je prva trajala do 1970. (Ajami,

⁴⁰ Naserov govor održan je 29. svibnja, a rat je počeo 5. lipnja.

⁴¹ Ajami se koristi ovom metaforom kako bi slikovito dočarao da je poraz arapskih vojski u Šestodnevnom ratu bio odlučujući i katastrofalan udarac panarapskom pokretu kojeg je započeo Naser. Zato i navodi bitku kod Waterlooa iz 1815., koja je označila kraj Napoleona Bonaparteu te povlači paralelu s njenom bliskoistočnom inačicom.

1981:8). Te su prve tri poslijeratne godine bile obilježene pokušajem uspostavljanja dijaloga između konzervativnih (Saudijska Arabija) i sekularnih (Egipat) arapskih društava kako bi se formirala fronta otpora spram moćnog neprijatelja. Međutim, najveći izazov ovog razdoblja bili su palestinske izbjeglice koji su tražili pomoć u susjednim državama. Tako je prema naputcima PLO-a⁴² u Jordanu formirana svojevrsna država u državi, koja se koristila kao politička i vojna baza za napade na izraelski teritorij. S obzirom na to da Jaser Arafat⁴³ nije poštivao dogovor o neuplitanju u unutarnju politiku Jordana, kralj Husein je u rujnu 1970.-te napao fedajinske postrojbe te dao do znanja da neće dopustiti apsolutnu “palestinizaciju” jordanskoga suvereniteta (Ajami, 1981:8-9; El Majzoub, 2016:199-200).

Drugo razdoblje (1970.-1973.) bilo je popraćeno promjenom vlasti u Egiptu, kada je nakon Naserove smrti predsjednikom države postao Anwar al-Sadat, ali i u Siriji, gdje je na prijestolje došla obitelj Asad. Krajem ovog perioda došlo je do Jomkipurskog rata kojim je donekle obnovljena ravnoteža snaga između Izraela i njegovih arapskih susjeda (Ajami, 1981:9, 10). Iduće je razdoblje trajalo svega dvije godine te je bilo obilježeno gospodarskim rastom i naletom optimizma, tolikim da se čak i palestinsko pitanje činilo rješivim. Sadatove mirovne inicijative i potpisivanje Sinajskog sporazuma s Izraelom 1975. probudili su tračak nade u to da je mir u regiji ipak moguć. Taj je zanos bio prekinut građanskim ratom u Libanonu (Ajami, 1981:10).

Posljednje razdoblje označilo je početak ere u kojoj danas živimo. Islamska je revolucija potaknula religijski radikalizam i izvan Irana te je ostavila snažan pečat na vjersko-političkom karakteru Bliskoga istoka (Ajami, 1981:10). Iako buntovnički duh nije izravno zahvatio arapske države, Iranska je revolucija odigrala ključnu ulogu u usponu islamizma diljem regije. Nezadovoljstvo korumpiranim i autoritarnim režimima, za koje se sumnjalo da pogoduju zapadnim imperijalistima, dovelo do je porasta podrške ekstremnim proislamskim opcijama. Rastući osjećaj frustracije zbog neuspjeha Naserove panarapske ideologije, sloma sekularnih

⁴² Palestinska oslobodilačka organizacija, poznatija pod engleskom kraticom PLO (*Palestine Liberation Organization*) osnovana je u Jeruzalemu 1964. Riječ je bila o savezu više gerilskih, fedajinskih skupina od kojih je najjača bila Fatah. Organizacija je u nekoliko navrata mijenjala svoj ideološki smjer, no za razliku od Bratstva te Hamasa i Hezbollaha koji će se kasnije pojaviti, ona nije imala izražen vjerski predznak. Njen primarni cilj je uspostava neovisne palestinske države, u kojoj Židovi mogu postojati jedino kao manjina. Taj cilj je podrazumijevao oslobođenje okupiranih teritorija (Gaze, Zapadne obale i istočnog Jeruzalema), pravo povratka svim palestinskim izbjeglicama te međunarodna podrška palestinskom pitanju (Kasapović, 2016:286).

⁴³ Jaser Arafat (1929.-2004.) bio je vođa PLO-a i terorist prema mišljenju većine demokratskih vlada. On je zbog mirovnih pregovora s izraelskim premijerom Jichakom Rabinom dobio Nobelovu nagradu za mir 1994. (Havel, 2016b:133, 140).

nacionalističkih pokreta i poraza u ratovima s Izraelom stvorio je plodno tlo za širenje islamističkih ideologija i oponašanje posljedica revolucije u arapskim državama.

Panarabizam koji je bio na vrhuncu u Naserovo vrijeme doživio je krah sa Šestodnevnom ratom. Iako Havel (2013a:554) navodi kako je nakon njega ostao nacionalizam, on nije bio svearapski, već palestinski. S obzirom na to da je propala “velika ideja o zajedničkom političkom nasljeđu i zajedničkoj sudbini” (Ajami, 1997:135), mnogi su bliskoistočni Arapi osjetili identitetski jaz i krenuli u potragu za novim identitetom. Dawisha (2016:252) tu uočava razliku između arapskog nacionalizma i arabizma, tvrdeći da je potonje ono što je ostalo nakon rata, dok je prvo otišlo u zaborav. On definira arabizam kao “osjećaj kulturne bliskosti, intelektualnog prepoznavanja zajedničkih navika i običaja” (Dawisha, 2016:254). U tom kontekstu, poslijeratni period bila je era arapskog etatizma nasuprot arapskog nacionalizma, *wataniya*⁴⁴ nasuprot *qawmiye*⁴⁵.

Muslimansko bratstvo i njemu slične organizacije iskoristile su poslijeratnu krizu kao priliku za kritiziranje poretka. Korištenjem vjerske i antirežimske retorike, Bratstvo se nastojalo postaviti kao jedina legitimna oporba vladajućoj političkoj eliti u regiji, no PLO se za brojne Arape činio kao izglednija opcija⁴⁶. O promjeni javnog mnijenja svjedoči i promjena terminologije, pa se do Šestodnevnog rata govorilo o arapsko-izraelskom, a nakon rata o palestinsko-izraelskom sukobu (Dawisha, 2016:256). Postepeno je dolazilo do “palestinizacije”, odnosno isticanja “posebnih povijesnih i identitetskih svojstava palestinskog naroda” (Kasapović, 2016:286), a palestinsko pitanje postalo je simbol arapske i islamske solidarnosti. Uspjeh PLO-a u mobiliziranju potpore djelomično je posljedica sposobnosti privlačenja ljudi iz različitih političkih, društvenih i vjerskih pozadina. Za razliku od Muslimanskog bratstva koje je koristilo vjersku retoriku za izgradnju svog imidža, PLO se isticao kao sekularni, nacionalistički i revolucionarni pokret, zbog čega je uspio pridobiti brojne pristaše izvan muslimanskog svijeta (Havel, 2013a: 551, 552).

Uvjerenje da je “arapski poraz bio Božja volja, kazna dana od Allaha kao posljedica napuštanja naše vjere” (Ajami, 1981:32) ukazuje na imanentni problem arapskog društva, a to je pripisivanje uzroka poraza nadnaravnim pojavama umjesto prihvaćanja odgovornosti. Taj se

⁴⁴ *Al-wataniya* je arapski termin kojim se označava nacionalizam, patriotizam, odnosno lojalnost mjestu rođenja (Dawisha, 2016:11, 85).

⁴⁵ *Al-qawmiya al-'Arabiya* odnosi se na koncept etničke pripadnosti ili etničkog nacionalizma, koji se temelji na zajedničkom kulturnom, jezičnom i povijesnom nasljeđu, u ovom slučaju arapskom (Dawisha, 2016:11).

⁴⁶ Iako osnovan tri godine prije, PLO je tek 1967. istupio kao neovisni pokret palestinskog nacionalizma.

fatalizam, pasivnost i odsutnost ljudske volje ogledaju i u terminologiji kojom se označuje poraz iz 1948., a koji je nazvan *al-nakbom* – katastrofom – što upućuje na kolektivnu traumu arapskoga naroda. Za razliku od njega, poraz u Šestodnevnom ratu nazvan je *al-naksom* – nazadovanjem ili zaostajanjem – kojim se po prvi puta priznaje da problem leži unutar arapskoga društva (Manna', 2013:86). Uporabom termina *al-naksa* dano je do znanja da je nepovoljan ishod rata posljedica nepromišljenih postupaka i pogrešnih procjena, pa je proces kolektivne arapske samorefleksije mogao započeti.

Porazi u ratovima s Izraelom doveli su do procvata islamskog ekstremizma. Narativ o izdaji od strane međunarodne zajednice stvorio je plodno tlo za uspon karizmatičnih vođa koji su obećavali vratiti nacionalni ponos i dostojanstvo. Usporedno se odvijala i debata o krizi islama. Dok su sekularni Arapi smatrali da je zaostalost arapskih društava posljedica primitivnosti ortodoksnih vjernika, potonji su vjerovali da je povratak korijenima islama put prema uspjehu. Radikalne skupine poput Hamasa i Hezbollaha su iskoristile taj identitetski jaz i ponudile alternativnu viziju društva koja je naglašavala tradicionalne vrijednosti i dosljedno tumačenje vjerskih tekstova. Vjerski vođe iskoristili su poraze za samopromociju te su navodili da su “Arapi izgubili rat ne zato jer su bili zauzeti štovanjem [Allaha] – kako to prikazuju radikalne karikature – već zato što su izgubili vjeru i orijentaciju” (Ajami, 1981:52). Tako je panarapski identitet postepeno zamijenjen panislamskim identitetom.

Uspon fundamentalističkih i islamističkih skupina u arapskom svijetu

Pojmovi islamizma, islamskog fundamentalizma i političkog islama često se naizmjenično koriste kao sinonimi, no važno je prepoznati da među ovim konceptima ipak postoje određene razlike.

Islamski fundamentalizam ili preporod je “antimoderni proizvod modernosti” (Demant, 2006:90) koji smjera povratku iskonskom islamu prorokovog doba. Fundamentalizam je reakcija na vjerske, ali i ostale inovacije koje su u suprotnosti s tradicionalnim islamskim vrijednostima i praksama⁴⁷. Posljednjih su godina ekstremističke skupine prisutne u gotovo svim muslimanskim državama te iako se njihov pristup, metode, popularnost i utjecaj

⁴⁷ U islamskoj terminologiji navedeni se koncept naziva *bid'a*, a odnosi se na inovacije u teologiji, vjerskim obredima, ali i svakodnevnim životnim ritualima i običajima koji nisu postojali u ranoislamskom periodu. *Bid'a* podrazumijeva odstupanje od ustaljenih vjerskih praksi koje je uspostavio prorok Muhamed. Iako se termin ne pojavljuje eksplicitno u Kur'anu, on je prisutan u hadisima te je čest predmet rasprava među vjerskim učenicima (*ulema*). Dok većina muslimana zauzima fleksibilan stav spram *bid'a*-e, smatrajući da su određene novine neophodne za prilagodbu promjenjivim okolnostima suvremenog svijeta, dominantna pozicija među vjerskim tumačima jest ta da je *bid'a* devijacija iskonskog islama (Martin, 2004 : 107, 108, 703).

međusobno razlikuju, većina ih crpi ideološku inspiraciju iz učenja Sayyida Qutba, nekada vodeće ličnosti Muslimanskog bratstva (Martin, 2004 : 262).

Iako fundamentalizam i islamizam dijele sličnost u vidu prioritiziranja islamskih vrijednosti i načela, oni se bitno razlikuju u pristupu prema inovacijama. Dok fundamentalisti vide primarne vjerske izvore kao jedine legitimne smjernice za život, islamizam kao društveno-politički i ideološki pokret nastoji uspostaviti novi društveni poredak utemeljen na vjerskim načelima. Islamisti prepoznaju potrebu za prilagodbom islamskih učenja uvjetima u kojima živimo danas te stoga uvode niz novina u svoje prakse⁴⁸. Jedna od njih je ideja o islamskoj državi kao totalitarnom jedinstvu države i religije, a koja bi bila zasnovana na šerijatskom zakonu (Zgurić, 2016:72). Također, oni se koriste brojnim tehnološkim blagodatima, poput društvenih mreža, kako bi proširili svoj utjecaj i mobilizirali potporu za svoje aktivnosti. Koaliranjem s političkim strankama ili pak uspostavom istih (Hamas)⁴⁹, islamisti ulaze u arenu formalne politike te tako legitimiraju svoje akcije i dobivaju sredstva za njihovo provođenje.

Nakon ratnih poraza 1950-ih i 1960-ih godina, antisekularna, antimoderna i antizapadnjačka ideologija kristalizirala se i ispunila prazninu nastalu u arapskom svijetu. Riječ je bila o prvom valu islamizma, koji se javio po završetku Šestodnevnog rata 1967. (Demant, 2006:97). Kao što je već spomenuto, otac pokreta bio je Qutb koji je svojim antiprosvjetiteljskim učenjima popularizirao koncepte *jihad*, *jahiliyya*⁵⁰ i *hakimiyyat Allah*⁵¹. Zbog spomenutih političkih težnji, islamizam se najviše vezuje uz politički islam, pokret koji za cilj ima preobrazbu društva provedbom šerijata i uvođenjem islamskoga reda (*nizam Islami*) (Martin, 2004:536).

Druga hipoteza iznesena u radu navodi da su gubitci koje su arapske države pretrpjele u ratovima s Izraelom 1948., 1956. i 1967. pridonijeli usponu militantnih islamističkih skupina u regiji. Vojni porazi zadali su ozbiljan udarac legitimnosti sekularnih političkih poredaka koji su dominirali regijom od kraja Drugog svjetskog rata. Radikalne skupine pojavile su se kao privlačna alternativa, obećavajući obnovu dostojanstva i časti muslimanske zajednice. Iako je PLO proglašen terorističkom organizacijom od strane SAD-a i drugih zapadnih država, on neće biti fokus ovog poglavlja zbog svoje svjetovne prirode i činjenice da njegove aktivnosti nisu

⁴⁸ Već se u samom nazivu nalazi kovanica – *al islamiya*, a koju je stvorio Hasan El Bana, osnivač Muslimanskog Bratstva (Zgurić, 2016:72).

⁴⁹ Hamas inicijalno nije bio uspostavljen kao stranka, no kasnije je došao na tu funkciju te je na vlasti u Gazi od izbora 2006. godine.

⁵⁰ Koncept džihada i džahilije je definiran pri početku rada, u poglavlju *Islamski pogled na Židove i na vlastitu zajednicu*.

⁵¹ Termin se odnosi na Božju vlast, implicirajući apsolutni Allahov suverenitet nad svim zemaljskim (Demant, 2006:100).

prvenstveno religijski motivirane. Umjesto toga, naglasak je na vjerskim militantnim skupinama, kao što su Hamas, Islamski džihad⁵² i Hezbollah⁵³. Unatoč tomu što se navedene skupine razlikuju na religijskoj osnovi, jer su Hamas i Islamski džihad sunitske, a Hezbollah šijitska organizacija, sve tri negiraju Izraelu pravo na postojanje te su suglasne u njegovom uništenju. Projekt brisanja židovske države ne smjera trenutnom, potpunom razaranju, već inkrementalnim koracima poduzetima s ciljem da Izrael postupno oslabi (Havel, 2013a:20). Metode kojima se spomenute organizacije služe u provedbi svojega anticionističkog⁵⁴ cilja variraju od pružanja socijalne i humanitarne pomoći Palestincima, čime stječu potporu u narodu, do odašiljanja raketa iz Pojasa Gaze i južnog Libanona na izraelski teritorij. Ove tri skupine, sinonimi brutalnog terora i samoubilačkih napada, kombiniraju elemente fundamentalizma i islamizma.

“Allah je njegov cilj, Poslanik njegov uzor, Kur'an njegov ustav; džihad je njegov put, a smrt u ime Allaha najvrjednija je od svih želja” (Charters of Hamas, 2017:404) rečenica je koja slovi za Hamasov moto. Počevši od samog slogana, ideologija Islamskog pokreta otpora eksplicitno nalaže da je džihad na određeni način šesti stup islama⁵⁵. U nastavku Povelje, Hamas navodi kako je džihad jedino rješenje palestinskog problema i dužnost svakog muslimana. Definiranjem cionističkog projekta kao neprijatelja cijele muslimanske zajednice – *umme* – Hamas okupaciju Palestine postavlja kao problem svih vjernika. Međutim, kako bi izbjegao osudu međunarodne zajednice i optužbe za terorizam te sebe predstavio kao nenasilnu organizaciju, Hamas ističe kako sveti rat ne podrazumijeva nužno fizičku agresiju, već njegovi elementi uključuju propovijedanje i promicanje Allahove riječi (Charters of Hamas, 2017:406, 407, 415).

⁵² Islamski džihad osnovan je 1979. u Pojasu Gaze kao sunitska islamistička organizacija nastala pod utjecajem šijitske iranske revolucije. Iako se bazira na svearapskim premisama Muslimanskog bratstva, rješenje palestinskog pitanja jedini je i vodeći cilj njihovog postojanja. Prema pripadnicima skupine, to je moguće jedino nasilnim metodama, odnosno džihadom, pa je zajedno s Hamasom glavni akter koji stoji iza samoubilačkih napada u Izraelu (Kasapović, 2016:292).

⁵³ Hezbollah je šijitska islamistička skupina i politička stranka osnovana 1982. uz podršku iranskog režima čije ime u doslovnog prijevodu znači Božja (Allahova) stranka. Njen se osnutak direktno vezuje uz Iransku revoluciju 1979. i izraelsku invaziju Libanona 1982. Iako je inicijalna ideja bila preobrazba multikonfesionalnog Libanona u islamsku državu, pripadnici skupine danas provode terorističke napade koji su usmjereni prema svima državnim neprijateljima Irana, a poglavito prema Izraelu. Moć ove skupine ogleda se u činjenici da je na jugu Libanona, gdje živi šijitska manjina, uspjela uspostaviti svojevrstu državu u državi, financiranu od strane iranskog klerikalnog režima, a odakle raketama napada izraelski zračni prostor (Kasapović, 2016:245; Bilandžić, 2008:30).

⁵⁴ Anticionizam se odnosi na političku ideologiju ili stav koji se protivi uspostavi, širenju i održavanju židovske države, često kritizirajući cionizam kao oblik kolonijalizma.

⁵⁵ Najvažnije islamske vjerske prakse sažete su u pet stupova: muslimansko očitovanje vjere u jednoga boga Allaha i njegovog poslanika Muhameda (*Shahada*); pet dnevnih molitvi (*Salah*); izdvajanje milostinje u dobrotvorne svrhe (*Zakat*); post tijekom mjeseca Ramazana (*Sawm*); hodočašće u Meku barem jednom tijekom života (*Hajj*) (Islamic-relief.org.uk, 2023).

Sličan stav spram džihada zauzeo je i Hezbollah u otvorenom pismu iz 1985.⁵⁶ U svom manifestu, Hezbollah optužuje Ameriku i njene saveznike za zlo koje je zadesilo članove *umme*, ističući da je krvoproliće jedini način putem kojeg muslimani mogu povratiti (samo)poštovanje. U tom su kontekstu nevjerni narodi SAD-a, Francuske i Izraela glavni neprijatelji islama, no sudeći po jednom od odlomaka koji poziva na potpuno uništenje Izraela, čini se kako su im se Židovi posebno zamjerili. S obzirom na to da je Izrael optužen kao predvodnik američkih interesa u islamskom svijetu, s kojim se će boriti dok se “silovana zemlja” ne vrati u ruke Palestinaca, čelnici Hezbollaha protive se bilo kakvom obliku primirja. Oni odbacuju i već sklopljene mirovne ugovore, poput sporazuma iz Camp Davida⁵⁷ (Alagha, 2011:48).

Zanimljiv pristup zauzima Islamski džihad čija ideologija kombinira šijitsku vjersku misao i naputke palestinskih vjerskih vođa iz 1930-ih, ali se poglavito temelji na Qutbovim učenjima kojega smatraju ocem modernog džihadističkog pokreta. Palestinsko pitanje kod Islamskog džihada nadilazi podjelu na sunitsko-šijitskoj liniji s obzirom na to da pokret u svojoj ideologiji kombinira elemente i jednih i drugih (Milton-Edwards, 1992:52).

Porazi koje su Arapi pretrpjeli u ratovima s Izraelom tijekom dvadesetoga stoljeća bili su katalizator uspona islamističkih skupina poput Hamasa, Hezbollaha i Islamskog džihada. Predstavljajući se kao branitelji islama, ove su radikalne grupe imale snažan odjek među mladim vjernicima. Utjecaj ovih skupina nije oslabio do danas jer njihove terorističke aktivnosti, financirane od strane vlada zaljevskih država i iranskog režima (Havel, 2013a:557), predstavljaju stalan izazov regionalnoj stabilnosti.

⁵⁶ Hezbollahovo otvoreno pismo, upućeno “potlačenima u Libanonu i svijetu” smatra se njihovim manifestom jer su u njemu javno izneseni ideologija, namjere i ciljevi skupine (Alagha, 2011:39).

⁵⁷ Sporazumom iz Camp Davida iz 1978. sklopljeno je primirje između Egipta i Izraela.

Zaključak

Arapsko-izraelski sukob jedan je od dugovječnijih u suvremenoj povijesti. Od osnutka Države Izrael do danas proteklo je 75 godina obilježenih učestalim nemirima i povremenim oružanim sukobima. Tijekom dvadesetoga stoljeća, ratovi različitih karaktera i opsega vodili su se između ova dva semitska naroda, a među pet najvećih smjestila su se tri obrađena u ovome radu: Rat za neovisnost (1948), Rat za Sueski kanal (1956) te Šestodnevni rat (1967) (Kasapović, 2010:80). Navedeni ratovi bili su prijelomni trenutci u razvoju političke i vjerske misli kako kod Židova, tako i kod Arapa, a njihovi ishodi oblikovali su društveno-političke temelje Bliskog istoka kakvog danas poznajemo.

Unatoč mišljenju mnogih da je Palestina isključivo bojno polje teritorijalnih ambicija Židova i Arapa te da je rat ponajprije motiviran obranom palestinskog nacionalnog identiteta, arapsko-izraelski sukob je zapravo uvelike nadahnut religijskim sentimentom prema Svetoj zemlji. S obzirom na to da su kvalitativni argumenti sukoba nadjačali kvantitativne, prostora za kompromis i pregovore je malo jer se interesi i vrijednosti suprotstavljenih strana gledaju kroz metafizičku prizmu. Takvi nepromjenjivi kulturni i vjerski stavovi dominiraju političkim procesom posljednjih nekoliko desetljeća, a neraskidiva veza religije i politike svojstvena bliskoistočnim narodima vodi ka posezanju za kanonskim tekstovima u svrhu tumačenja ratnih poraza. U tom kontekstu, dio bliskoistočnih muslimana slijepo vjeruje napatcima *uleme* i kuranskim ajetima u kojima su Židovi prikazani kao “oličenje metafizičkog zla“ (Havel, 2013a:20), zbog čega arapskim svijetom danas vlada antižidovsko ozračje preplavljeno džihadističkim motivima.

Svaki od navedena tri rata iznjedrio je niz društveno-političkih promjena, no potpuni obrat dogodio se nakon rata iz lipnja 1967. Sukob koji je trajao svega šest dana otkrio je svu neujednačenost i nesložnost arapskih vojski koje unatoč svojoj brojnosti nisu uspjele nadvladati izraelske snage. Mit o židovskoj slabosti i nemoći se ispostavio neodrživim, a dotada uvriježena strategija prebacivanja odgovornosti na kolonijalne i imperijalističke sile te korumpirane arapske vlade više nije bila primjenjiva. Muslimanski učenjaci tumačili su poraze kao rezultat vjerske neposlušnosti i otklona od islamskih vjerskih dogmi.

Poraz koji je za Arape bio kulturno, vjerski i psihološki neprihvatljiv potaknuo je korjenite promjene i naveo dio stanovništva da se počne vraćati izvornim vjerskim načelima. Panarabizam i meki socijalizam koje je u anale arapske političke misli upisao egipatski predsjednik Naser polako su zamjenjivani radikalnim učenjima Sayyida Qutba i al-Qaradawija,

dvojice utjecajnih članova Muslimanskog bratstva. Maštanja o svjetovnoj vlasti i nadanja da će u arapskom svijetu zaživjeti liberalno-demokratski poredak nestali su pred pojavom islamskog fundamentalizma (Ajami, 1981:12-13). Do kolektivne introspekcije i duhovnog preispitivanja došlo je nakon poraza u Šestodnevnom ratu, a ti su procesi doveli do uspona militantnih islamističkih skupina koje su i danas glavna sigurnosna prijetnja u regiji. Djelomičnim urušavanjem sekularnoga poretka došlo je do buđenja islamskoga radikalizma kojim je označen početak nove političke ere u kojoj su vodeći akteri u odnosima s Izraelom islamski ratnici, terorističke skupine i iranski režim, a ne arapske države.

Literatura

Ajami, Fouad (1978). The End of Pan-Arabism. *Foreign Affairs* (57) 2: 355-373.

Ajami, Fouad (1981). *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ajami, Fouad (1997). The Arab Inheritance. *Foreign Affairs* (76) 5: 133-148.

Ajami, Fouad (2014). *In This Arab Time: The Pursuit of Deliverance*. Stanford: Hoover Institution Press.

Alagha, Joseph (2011). *Hizbullah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto*. Amsterdam: Pallas Publications – Amsterdam University Press.

Al-Bukhari, Sahih (1997). *Translation of the Meanings of Sahih Al-Bukhari*. Al-Medina Al-Munawwara: Islamic University.

Al-Qaradawi, Yusuf (2004). *State in Islam*. Cairo: Al-Falah Foundation for Translation, Publication & Distribution.

Bickerton, Ian J. i Carla L. Klausner (2016). *A History of the Arab-Israeli Conflict, Seventh Edition*. London i New York: Routledge.

Bilandžić, Mirko (2008). Islamske oružane organizacije i islamizam na primjeru Bliskog istoka. *Revija za sociologiju* 39(4): 307-330.

“Charters of Hamas” (2017). *Contemporary Review of the Middle East* 4(4): 393-418.

Cvrtila, Vlatko (2016). Sirija. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: Politika i povijest* (str. 177-218) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Dawisha, Adeed (2016). *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Dispair*. Princeton: Princeton University Press.

Demant, Peter R. (2006). *Islam vs. Islamism: The Dilemma of the Muslim World*. Westport i London: Praeger Publishers.

El Majzoub, Emina (2016). Jordan. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: Politika i povijest* (str. 313-352) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Havel, Boris (2013a). *Arapsko-izraelski sukob: Religija, politika i povijest Svete zemlje*. Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o.

- Havel, Boris (2013b). Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanoga političko-religijskog fenomena. *Politička misao* 50(1): 129-154.
- Havel, Boris (2014). Haj Amin al-Husseini: Herald of Religious Anti-Judaism in the Contemporary Islamic World. *The Journal of the Middle East and Africa* 5(3): 221-243.
- Havel, Boris (2016a). Postosmanski orijent: od fragmentacije do asabijaha s osvrtom na arapsko-izraelski sukob. *Europske studije - European Studies* 2 (3-4): 49-82.
- Havel, Boris (2016b). Izrael. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: Politika i povijest* (str. 109-176) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Havel, Boris (2017). Komunikacijska kampanja Islamske države: DABIQ, 2014-2015. *Analiza Hrvatskog politološkog društva* 14(1): 215-233.
- Ibn-Ishak (2004). *The Life of Muhammad: A Translation of Ibn Ishaq's "Sirat Rasul Allah"* by A. Guillaume. Karachi: Oxford University Press.
- Kasapović, Mirjana (2010). *Politički sustav i politika Izraela*. Zagreb: Politička kultura.
- Kasapović, Mirjana (2016). Bliski istok: Povijest i značenje pojma. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: Politika i povijest* (str. 3-30) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Khadduri, Majid (1962). *War and Peace in the Law of Islam*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Küntzel, Matthias (2014). The Aftershock of the Nazi War against the Jews, 1947-1948: Could War in the Middle East Have Been Prevented? *Jewish Political Studies Review* 26(3/4): 38-53.
- Lewis, Bernard (2010). *Faith and Power: Religion and Politics in the Middle East*. New York: Oxford University Press.
- Manna', Adel (2013). The Palestinian Nakba and its Continuous Repercussions. *Israel Studies* 18(2): 86-99.
- Martin, Richard C. (2004). *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Macmillan Reference USA.
- Milton-Edwards, Beverley (1992). The Concept of Jihad and the Palestinian Islamic Movement: A Comparison of Ideas and Techniques. *British Journal of Middle Eastern Studies* 19(1): 48-53.
- Morris, Benny (2008). *1948: A History of the first Arab-Israeli War*. New Haven i London: Yale University Press.

Peters, F. E. (1991). The Quest of the Historical Muhammad. *International Journal of Middle East Studies* 23(3): 291-315.

Picula, Boško (2016). Irak. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: Politika i povijest* (str. 85-108) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Rogan, Eugene L. i Shlaim, Avi (2007). *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948*. New York: Cambridge University Press.

Rubinstein-Shemer, Nesya (2016). Qaradawi's View on the Israeli-Palestinian Conflict. *Current Trends in Islamist Ideology* 20: 81-102.

Shrentzel, Israel (2018). Verses and Reality: What the Koran Really Says about Jews. *Jewish Political Studies Review* 29(3/4): 25-39.

Soage, Ana Belén (2010). Yusuf al-Qaradawi: The Muslim Brothers' Favorite Ideological Guide. U: Rubin, Barry (ur.) *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement* (str. 19-37) New York: Palgrave Macmillan.

Zgurić, Borna (2016). Egipat. U: Kasapović, Mirjana (ur.) *Bliski istok: politika i povijest* (str. 49-84). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Qutb, Sayyid (2006). *Milestones*. Birmingham: Maktabah Booksellers and Publishers.

Internetske stranice

Islamic-relief.org.uk (2023) Five pillars of Islam. <https://www.islamic-relief.org.uk/resources/knowledge-base/five-pillars-of-islam/> Pristupljeno 15. travnja 2023.

Quran.com (2023) <https://quran.com/1> Pristupljeno 20. veljače 2023.

Sažetak

Bliski istok je zbog političkih turbulencija i učestalih nemira oduvijek slovio za najkonfliktniju regiju u svijetu. Arapsko-izraelski rat koji traje više od sedam desetljeća pridonio je da se takvo mišljenje uvriježi. Tri su rata tijekom dvadesetog stoljeća odigrala važnu ulogu u oblikovanju regije kakvu danas poznajemo, a to su: Prvi arapsko-izraelski rat iz 1948., Sueska kriza iz 1956. te Šestodnevni rat iz 1967. Poraz iz 1967. bio je presedan u arapskoj političkoj i vjerskoj misli jer je njime započeo proces samopropitivanja i samokritičnosti u potrazi za novim identitetima. Zapadne vrijednosti i ideologije odbačene su kao grešne, pa je tako sekularizam zamijenjen nacionalizmom s religijskim predznakom. Panarapski identitet kojeg je pokušao stvoriti Naser nestao je krajem šezdesetih, a na njegovu su mjesto došli islamizam i fundamentalizam. U svrhu pojašnjenja promjena do kojih je došlo na društvenom i političkom planu arapskih društava nakon navedenih ratova, u radu su analizirani brojni sekundarni, ali i primarni izvori kako bi se ranoislamski koncepti povezali sa suvremenim političkim procesima. Religija i politika neodvojive su na Bliskom istoku, a njihova neraskidiva i nerijetko pogubna veza prepreka je regionalnom miru i rješenju palestinskog pitanja.

Ključne riječi: arapsko-izraelski rat, Šestodnevni rat, panarabizam, islamski fundamentalizam, Muslimansko bratstvo, Hamas, Hezbollah

Abstract

Due to political turbulence and frequent riots, the Middle East has always been known as the most conflicted region in the world. The Arab-Israeli conflict, which has been going on for more than seven decades, has contributed to the establishment of such an opinion. Three wars during the twentieth century played an important role in shaping the region as we know it today, namely: the First Arab-Israeli War of 1948, the Suez Crisis of 1956, and the Six-Day War of 1967. The defeat of 1967 was a precedent in Arab political and religious thought because it started the process of self-questioning and self-criticism in the search for new identities. Western values and ideologies were rejected as sinful, and secularism was replaced by nationalism with a religious connotation. The pan-Arab identity that Nasser tried to create disappeared at the end of the sixties, and Islamism and fundamentalism took its place. In order to clarify the changes that occurred on the social and political level of Arab societies after the mentioned wars, the paper analyzed numerous secondary and primary sources in order to connect early Islamic concepts with contemporary political processes. Religion and politics are inseparable in the Middle East, and their unbreakable and often fatal connection is an obstacle to regional peace and a solution to the Palestinian issue.

Keywords: Arab-Israeli War, Six-Day War, Pan-Arabism, Islamic Fundamentalism, Muslim Brotherhood, Hamas, Hezbollah